

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 25, Sayı: 43, Ocak-Haziran 2020

KUR'ÂN'IN SELEFÎ YORUMU: ŞEVKÂNÎ'NİN TEFSİR YÖNTEMİ

(Kitap Değerlendirmesi)

Değerlendirilen Kitap:

Bıyıkoğlu, Yakup. *Kur'ân'ın Selefî Yorumu: Şevkânî'nin Tefsir Yöntemi*. İstanbul: İz Yayınları, 2015. (414 sayfa)

Değerlendirmeyi Yapan

Arş. Gör. Soner AKSOY

snraksoytrbzn@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3178-7937

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı
Sakarya/Türkiye

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Geliş Tarihi / Received	: 29 Mart 2020 / 29 March 2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 14 Haziran 2020 / 14 June 2020
Yayın Tarihi / Published	: 15 Haziran 2020 / 15 June 2020
Sayı – Issue	: 43
Sayfa / Pages	: 331-337

İlahî iradenin tarihe beyânî bir müdahalesi olan Kur'an, belli bir referans çevresinden hareketle bütün insanlığa mesajını iletmiştir. Zira içinde bulunmuş olduğumuz varlık dünyası açısından bakıldığında iletişimde, anlamı mümkün kılan ortak bir referans çevresinin olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. İnsanın varoluşsal özellikleri ve sınırlılıkları dikkate alındığında bu referans çevresi dil ve tarihtir. Dolayısıyla insanın varoluşsal soru ve sorunlarına cevap niteliğinde olan Kur'an'ın insan idrakiyle buluşma noktasını ve referans çevresini en genel manada dil ve tarih oluşturur. Bu bağlamda belli bir tarih ve dil kalıpları içerisinde insanlığın idrakine sunulan Kur'an'ın referans çevresinin bir parçasını oluşturan ilk muhataplar, dil ve hitap düzeyinde Kur'an'ı en doğru şekilde anlamışlardır. Bu açıdan ilk muhatapların Kur'an'la olan ilişkisi anlama ve yorumlama ilişkisinden ziyade iman ve o imanın bir eylem içerisinde kendisini dışa vurması üzerine kuruluydu. Kur'an ile muhatap arasında dilsel ve tarihsel bir boşluğun meydana gelmesiyle Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bir sorun ve mesele haline dönüşmüştür. Bu noktada tâbiîn döneminden itibaren en genel anlamda Kur'an'ın dilsel ve tarihsel bağlamından hareketle anlaşılması ve yorumlanması anlamına gelen tefsir faaliyeti başlamıştır. Tarihten günümüze devam eden bu anlama ve yorumlama sürecinde çok farklı yaklaşımların ve zengin bir tefsir literatürünün ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu sürecin önemli halkalarından birisini son dönemde Şevkânî (ö. 1250/1834) tarafından kaleme alınan "Fethu'l-Kadîr" isimli tefsir eseri oluşturmaktadır. Selefi bir yaklaşıma sahip olan Şevkânî, bu tefsirinde dilsel ve tarihsel bir perspektiften hareketle rivayet-dirayet metodunu birlikte kullanarak, Kur'an tefsirine dair çok önemli bir eser kaleme almıştır. Bu bağlamda değerlendirmesini yapacağımız "Kur'an'ın Selefi Bir Yorumu Şevkânî'nin Tefsir Yöntemi" adlı eser Şevkânî'nin "Fethu'l-Kadîr" isimli eserindeki tefsir yaklaşımını ve Kur'an anlayışını konu edinmektedir. Bu çalışma Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Yakup Bıyıklıoğlu tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve kitap olarak basılmıştır.

Giriş ve dört bölümden oluşan eserin giriş kısmında araştırmanın konusuna, amacına, yöntemine ve literatür bilgisine yer verilmiştir. Bu bağlamda yazar, Şevkânî'ye dair daha önce akademik düzeyde yapılan çalışmaların fıkıh, hadis ve kelam anlayışı üzerine yoğunlaştığına dikkat çekerek, çeşitli sebeplerden dolayı tefsirciliği ve tefsir metodu üzerinde durulmadığına vurgu yapmıştır (s. 18). Şevkânî'nin sahip olduğu ilmi ve fikri kimlik çerçevesinde nasıl bir tefsir yaklaşımına ve Kur'an anlayışına sahip olduğunun tespit edilmesi çalışmanın temel hedefi olarak belirlenmiştir (s.

19). Her âlimin ilmi anlayışının oluşması ve fikri kişiliğinin şekillenmesinde yaşadığı dönemin etkisi olduğunu düşünen yazar, birinci bölümde, Şevkânî'nin yaşadığı coğrafya olan Yemen'in siyasi, sosyal, ilmi ve kültürel hayatının genel tarihsel ve fikrîsel panoramasına yer vermiştir (s. 25-40). Şevkânî'nin yaşadığı bu dönemde siyasi istikrarsızlığın, çatışmaların ve fitnelerin hâkim olduğu ifade edilmiştir (s. 31). Diğer taraftan Şevkânî döneminde Yemen'de Şii bir gurup olan Zeydiliğin hüküm sürdüğü, ayrıca râfizî, tasavvufî ve sünnî muhite mensup ilim adamlarının bulunduğu zikredilerek bu gruplar arasında birtakım mücadelelerin ve çatışmaların meydana geldiğine işaret edilmiştir (s. 39). Şevkânî'nin hayatı, eserleri ve etkisi birinci bölümde ele alınan konulardan bir diğeridir. Bu kısımda sadece Şevkânî'nin eserlerine değil Şevkânî'nin hayatı ve ilmi kişiliğine dair üzerine yapılmış ilmi ve akademik çalışmalara da yer verilmiştir. Kanaatimizce Şevkânî hakkında yapılan çalışmalara, bu bölümde değil giriş bölümünde literatür değerlendirmesi bağlamında verilseydi çalışmanın insicamı açısından daha doğru olurdu.

Eserin birinci bölümünde "Mücadelesi" başlığı altında Şevkânî'nin selefi düşünceye sahip olduğuna, bu uğurda bazı mücadeleler yaptığını, Zeydiliği bırakıp Sünniliği benimsediğine değinilmiştir (s. 52). Yazara göre Şevkânî İbn Teymiyye'nin etkisinde kalarak; "İctihadı Teşvik Taklidi Red", "Selefiyye Akidesine Dönüş Çağrısı", "İslam Akidesinin Bazı Yanlış Anlayışlardan Arındırılması" ilkeleri etrafında "toplumsal ıslah projesi" başlatmış ve proje kapsamında dini bir toplum inşa etmeyi hedeflemiştir (s. 52-54). Ayrıca bu bölümde Şevkânî'nin düşünce sisteminin sonraki dönemde gerek Yemen gerekse de Yemen dışındaki bölgelerdeki etkilerine temas edilmiştir. Bu çerçevede yazar Şevkânî'nin İslam dünyasında tanınmasında Sıddık Hasan Han ve Reşid Rızâ'nın ilmi faaliyetlerinin etkili olduğunu vurgulamıştır (s. 60). Bu bölüm, Yemen'de Şevkânî öncesi ve sonrası tefsir hareketleri hakkında bilgi verilerek sonlandırılmıştır. Yazarın bu bölümde Şevkânî'nin hayatı ve ilmî kişiliği etrafında zengin bir tarih ve literatür bilgisine yer vermesinin, konu üzerinde çalışacak olan diğer araştırmacılara ilmi imkan ve kolaylık sunduğunu ifade edebiliriz. Bununla birlikte araştırmacının amacı ve kapsamı dikkate alındığında, bu bölümün geniş tutulması kitabın hacminin artmasına ve okuyucunun asıl konudan kısmen de olsa uzaklaşmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu tarih ve literatür bilgisinin giriş bölümünde daha kısa ve veciz olarak incelenmesi daha uygun olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü "Şevkânî'nin Tefsirinin Kaynakları, Özellikleri ve Tefsir Yöntemi" başlığı taşımaktadır. Yazar bu bölümde Şevkânî tefsirinin

kaynaklarını, yöntemini, genel ve temel özelliklerini konu edinmiştir. Bu çerçevede müfessirin, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Tasavvuf, Dilbilim, Tarih gibi farklı alanlarda çok zengin bir kaynak yelpazesinden istifade ettiği belirtilmiştir (s. 71-88). Muhtasar bir çalışma olması, rivayet ve dirayet metodunu birlikte kullanması, zengin bir muhtevaya sahip olması, Zâhirî yaklaşımı esas alması Şevkânî tefsirinin başlıca özellikleri olarak sıralanmıştır (s. 90-108). Yazar ayrıca; "Farklı Görüşlere Yer Vermesi", "Kendi Yorumunu Belirtmesi", "İhtilaf ve İttifaklara Değinmesi", "Görüşler Arasında Tercihle Bulunması" gibi başlıklar oluşturarak Şevkânî'nin ayetleri tefsir ederken benimsediği yaklaşımı incelemiştir (s. 108-124). Diğer taraftan Şevkânî'nin ayetleri tefsir yöntemi bağlamında; luğavî açıklamalara, kıraatlere, şiirle istişhâda, nüzul sebeplerine yer verdiği, ayetleri ayet, hadis, sahabe ve tâbiîn sözleriyle tefsir etmesi örnekler eşliğinde ele alınarak rivayet ve dirayet yöntemini birlikte kullandığı vurgulanmıştır (s. 124-169). Bu bölümde bazı üst başlıkların yeterince açık olmadığı söylenebilir. Örneğin "Ayetlerin Tefsirine Yaklaşımı" başlığı ile "Ayetleri Tefsir Yöntemi" başlığı arasındaki fark tam olarak anlaşılammaktadır. Öyle ki "Tefsir Yöntemi" başlığı altında yazar Şevkânî'nin sûre ve ayetlerin tefsirindeki yaklaşımını ayrıntılı olarak ortaya koyacağını ifade etmiştir (s. 124). Hâlbuki bundan önce "Şevkânî'nin Ayetlerin Tefsirine Yaklaşımı" konusu ayrı bir kısım olarak incelenmiştir. Dolayısıyla burada en azından "Yöntem" ve "Yaklaşım" kavramları arasındaki anlam karmaşasının giderilmesi yararlı olacaktır. Bu noktada bir müellifin yaklaşımının, bir bütün olarak onun düşünce sistemiyle, yönteminin ise o düşünce sistemine ulaşırken izlediği ve takip ettiği yolla alakalı olduğunu belirtebiliriz. Sözgelimi Zâhirî görüşe sahip olması Şevkânî'nin yaklaşımını, ayetleri tefsir ederken kelime tahlili yapması ise yöntemini ifade eder. Yazar bu iki kavram arasındaki farka dikkat çekerek alt başlıkları buna göre şekillendirebilir. Buna göre örneğin "Zâhiri Yaklaşım" başlığını tefsirin bir özelliği olarak inceleyen yazarın, bunu "Tefsire Yaklaşımı" başlığı altında ele alması daha uygun düşeceği kanaatindeyiz.

"Şevkânî'nin Kur'an Anlayışı" çalışmanın üçüncü bölümünün ana başlığını oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, tefsirinden hareketle Şevkânî'nin ilahi bir vahiy ve ibadet kaynağı olarak Kur'an'a bakışını, Kur'an ilimlerine yaklaşımını konu edinmiştir. Bu bağlamda ilgili ayetler çerçevesinde Şevkânî'nin vahiy yorumuna, Kur'an'ın indiriliş gayesine, hak ve muhkem oluşuna, anlaşılmasının gerekliliğine ve tevil sorununa dair görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kur'an'ın okunmasının ve dinlenmesinin, hükümleriyle amel edilmesinin, şifa ve rahmet kitabı oluşunun anlamına dair Şevkânî'nin görüşlerine yer verilmiştir. Yazarın

belirttiği üzere Şevkânî bütün bu konularda farklı görüşlere yer vermekle birlikte genel manada selefi bir tutum takınmıştır (s. 169-185). Diğer taraftan Şevkânî'nin bu selefi tutumunda ve Kur'an anlayışında yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarının etkili olduğu belirtilmiştir (s. 169). Bu bölümde ayrıca Şevkânî'nin 14 Kur'an ilmine dair yaklaşımı ele alınmıştır. Bu bağlamda Mekki-Medeni ayırımına önem verdiği, muhkem-müteşâbih ve hurûf-i mukattaa konusunda selefi tutuma sahip olmakla birlikte bazı müteşâbih ayetlerin dilsel düzeyde tevil edebileceği görüşünde olduğuna değinilmiştir (s. 196). Ayrıca Şevkânî'nin isrâiliyata karşı temkinli davrandığı, Kur'an'ın asıl vereceği mesajdan uzaklaşmaya sebep olduğundan ayet ve sûreler arasındaki münasebet meselesine önem vermediği vurgulanmıştır (s. 241). Bu bölümde işlenen meselelerin her biri ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte yazar, çalışmanın kapsamını dikkate alarak yer verdiği konuları sınırlı bir çerçevede incelemiştir. Diğer taraftan bu sınırlılık, Şevkânî'nin görüşlerinin bütüncül bir çerçevede ve analitik düzeyde ele alınmasına engel olmuştur.

Çalışmanın son bölümü ise "Şevkânî'nin Tefsir Çeşitlerine Yaklaşımı" ana başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümü kendi içerisinde Kelamî, Mezhebî, Fıkhî, Dilbilimsel, Tasavvufi ve İlmî Tefsir şeklinde altı ana başlık olarak taksim etmiştir. "Kelamî Tefsir" başlığı altında ilk olarak Şevkânî'nin müntesibi olduğu Selefilik'in tarihsel süreci, temel itikadi görüşleri ve tevil anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Kanaatimizce selefilik ve selefilik'in Şevkânî'ye kadarki tarihsel sürecine dair bu bilgilere burada değil çalışmanın girişinde ya da birinci bölümünde yer verilseydi araştırmanın insicamı ve zihinsel teselsül açısından daha doğru olurdu. Zira Selefilik'e dair burada verilen bilgiler birinci bölümde işlenen konular gibi araştırmanın daha çok fikirselle ve tarihselle çerçevesiyle ilgilidir. Dolayısıyla Şevkânî'nin görüşlerini tespit etmeye başlamadan önce çalışmanın hemen başında müntesibi olduğu ve fikirlerinden etkilendiği Selefilik düşüncesine dair tarihsel ve fikirselle bilgi verilmesinin, yazarın yaptığı tespitlerin okuyucu tarafından daha doğru anlaşılmasına ve konumlandırılmasına imkân sağlayacağını söyleyebiliriz. Selefilik'in tarihsel sürecine ve düşünce yapısına dair bilgi verildikten sonra Şevkânî'nin selefi anlayışla ele aldığı; haberi sıfatlar, ru'yetullah, halku'l-Kur'an, insanlar ve melekler arasındaki üstünlük, peygamberler arasındaki üstünlük meselelerine dair yaklaşımlarına yer verilmiştir. Bu noktada Şevkânî'nin özellikle haberi sıfatlar konusunda teşekkül dönemi selefi anlayışından ziyade, dilselle düzeyde de olsa te'vîl yoluna giderek İbn Teymiyye'nin tarzını benimsediği vurgulanmıştır (s. 271).

Ayrıca kalamî konularda nassın zahirini esas alan Şevkânî'nin filozoflara ve kelimcılara karşı çıktığına vurgu yapılmıştır (s. 300).

“Mezhebî Tefsir” başlığı altında Şîa, Zemaşerî özelinde Mutezile ve otuz yaşına kadar mensubu olduğu Zeydilik mezheplerine karşı Şevkânî'nin eleştirilerine yer verilmiştir (s. 304-321). Bu bağlamda yazar özellikle inanç konularında Şevkânî'nin İbn Teymiyye etkisinde kaldığını zikretmiştir (s. 303). “Fıkhî Tefsir” başlığı altında Şevkânî'nin nas merkezli edille-i şeriyye anlayışını esas aldığına, içtihadı önem verdiğiğine, taklit ve mezheplere karşı çıktığına ve fıkhî konuları ele alış tarzına değinilmiştir (s. 321-356). Bu bağlamda yazar Şevkânî'nin sahabe icmâsı dışında icmâyî ve re'ye dayalı kıyası şer'i bir delil olarak görmediğine işaret etmiştir (s. 324, 326). “Filolojik Tefsir” başlığı altında, Şevkânî'nin tefsirinde etimolojik açıklamalara, nahiv ve irâb tahlillerine, edebî ve belağî izahlara, tefsir usulüyle ilgili umum-husus, hakikat-mecaz gibi konulara yer vermesi işlenmiştir. “Tasavvufî Tefsir” başlığı altında yazar, Şevkânî'nin işârî ve bâtinî yorumlara karşı olduğunu, bununla birlikte zühd ve takvaya dair konularda açıklamalarda bulunduğunu vurgulamıştır (s. 374). Son olarak “İlmî (Bilimsel) Tefsir” başlığı altında Şevkânî'nin yakın dönem âlimlerinden birisi olmasına rağmen bilimsel tefsir anlayışını benimsemediği, hatta bu konuda filozof ve kelimcilerin yaklaşımına karşı çıktığı ele alınmıştır (s. 386). “Sonuç” başlığı altında araştırmanın bütününe dair bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır. Bu noktada mütevazî bir tavır takınan yazar yapmış olduğu bu çalışmanın Şevkânî'nin yorum ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasına ve bu yöndeki çalışmaların yapılmasına katkı sağlayacağını belirtmiştir (s. 395). Ayrıca Şevkânî ile Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi âlimlerin modern Selefilik bağlamında görüşlerinin mukayese edilmesi, eserlerinin Türkçeye çevrilmesi, fıkıh ve kalam anlayışına dair yeni çalışmaların yapılması gibi ilim adamlarına ve araştırmacılara önerilerde bulunulması kayda değerdir (s. 335).

Yazarın bu çalışması, kendisinin de vurguladığı üzere Türkiye'de Şevkânî'nin Kur'an anlayışına dair doktora düzeyinde yapılan ilk çalışma vasfını taşıması açısından oldukça kıymetlidir. Bununla birlikte çalışma boyunca genel olarak betimlemeye ve tespite dayalı bir üslubun takip edildiği, Şevkânî'nin görüşlerinin ve fikirlerinin yeterince tartışılmadığı görülmektedir. Bu açıdan eserde Şevkânî'nin tefsir anlayışına ve Kur'an yorumuna dair genel bir çerçeve çizildiğini ve konuya dair daha sonra yapılacak çalışmalara bir zemin oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte çalışmanın geliştirilmesine katkı bağlamında dikkat çektiğimiz noktaların yanında diğer bir husus olarak eserin başlığı, çalışmanın içeriği

dikkate alınarak tekrar gözden geçirilebilir. Şöyle ki çalışmanın başlığında “Kur’an’ın Selefi Yorumu” vurgusunun öne çıkarılması araştırmanın konusu, kapsamı ve hedefleri ile uyum göstermemektedir. Şayet çalışmada Şevkânî’nin Kur’an ve tefsir anlayışı Selefi düşünceleri ekseninde incelenmiş olsa idi böyle bir başlık anlam kazanabilirdi. Ne var ki araştırmada bir bütün olarak Şevkânî’nin tefsir ve Kur’an anlayışı konu edinilmiştir.

Diğer bir husus olarak çalışmada geniş bir literatür bilgisine yer verilmesinin araştırmanın akışını kısmen de olsa engellediğini, ilgili kaynaklara atıflar yapılarak bu bilgilerin kısaltılabileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca çalışmanın dördüncü bölümünde tefsir çeşitlerinin kategorilere ayrılarak Şevkânî’nin görüşlerinin incelenmesi bize göre son dönemde tefsir çeşitlerine dair yapılmış indirgemeci ve genelleyici bir yaklaşımdır. Örneğin “Mezhebî Tefsir” başlığı altında Şevkânî’nin Zeydilik, Şia ve Mutezile’ye dair tutumlarına değinilmiştir. Hâlbuki mezhebî tefsir daha çok âlimin kendi mezhebine dair yorum biçimini çağrıştırmaktadır. Kanaatimizce tefsir çeşitlerine dair yapılan bu kategori yerine buradaki başlıklar Şevkânî’nin “Kelâmî Konulara Dair Yaklaşımı”, “Mezheplere Dair Yaklaşımı”, “Fıkhî Konulara Dair Yaklaşımı”, vs. şeklinde oluşturulsaydı daha açıklayıcı ve anlaşılır olabilirdi. Bütün bunlarla birlikte ciddi bir emeğin ve ilmi mesainin hasılası olan yazarın bu çalışması, genelde akademik tefsir mirasına, özelde ise Şevkânî’nin tefsir yaklaşımının ve Kur’an yorumunun anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır.